

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.114 у Національній
академії внутрішніх справ
м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Куряти Леоніда Леонідовича
«Розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідкування
віровчень та виконання релігійних обрядів. – Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертації. Релігія, будучи одним з могутніх важелів управління громадською свідомістю і поведінкою, в силу свого впливу на умонастрій і почуття людей, володіє не тільки значним антикриміногенним, але й криміногенним потенціалом (релігія є, як відомо, найдавнішою ідеологією, і ця ідеологія може бути мотивом вчиненого злочину). Зазначений потенціал полягає у тому, що під впливом релігії люди вчиняють кримінально-карані діяння в силу своєї віри і переконань, які інколи доведені до фанатизму і ґрунтуються не на розумі, а на почуттях. Найбільш яскраво це проявляється в діяльності саме релігійних тоталітарних сект та деструктивних культів.

Упродовж останнього часу, значного поширення дістало шахрайство вчинене специфічним способом, сутність якого полягає у здійсненні навмисних корисливих дій щодо обману та зловживання довірою під приводом проповідкування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Наразі не здійснено жодного цільового дослідження розслідування шахрайств, учинених таким способом. Водночас, відсутність методики розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідкування віровчень та виконання релігійних обрядів, негативно впливає на своєчасність, законність та обґрунтованість прийнятих рішень під час розслідування, на можливості виявлення та фіксації інформації з матеріальних та психофізіологічних джерел, а також використання такої інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій. Зазначене актуалізує проведення комплексного вивчення сутності такої діяльності, результатом якого стали науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на розв'язання наявних проблем правового, організаційного та практичного характеру.

Дисертація Куряти Л.Л. присвячена комплексній розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2016 р. (протокол № 23).

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, зумовлена зібраним емпіричним матеріалом, зокрема, систематизованими матеріалами Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період 2017–2021 років; узагальненими результатами вивчення матеріалів 150 кримінальних проваджень (справ) за фактами шахрайств, вчинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів упродовж 2007–2020 років; узагальненими результатами вивчення матеріалів Єдиного реєстру судових рішень (70 вироків суду за період 2008–2018 років); зведеними даними опитування працівників підрозділів кримінальної поліції та слідчих Національної поліції України (200 респондентів з міста Києва, Вінницької, Запорізької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей); оглядами судово-слідчої практики, офіційними звітами й довідками, а також іншими практичними матеріалами підрозділів Національної поліції України. Автором також використано особистий досвід автора, набутий за період роботи в підрозділах ГУМВС України в м. Києві та Національної поліції України.

У цілому, достовірність й обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і продуманою структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, потужним масивом емпіричної та джерельної бази.

Структура дисертації є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Об'єкт і предмет дослідження визначені правильно та окреслюють проблемні питання розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є переконливими. При їх обґрунтуванні використано емпіричні матеріали, а також правові та наукові джерела.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Курята Л.Л., вміло поєднавши наукову і практичну діяльність, ґрунтовно проаналізував теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, сформулював на цій основі виважені й слушні висновки, які є вагомим внеском у теорію української науки криміналістики.

Таким чином, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості та достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень теоретичних і практичних питань методики розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів. Сформульовано й обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, що дозволяють вирішити низку завдань теоретико-прикладного характеру. Найбільш значимі, на наш погляд, є положення наукової новизни щодо:

- розроблення наукових засад внутрішньовидової криміналістичної методики розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, що містять практичні рекомендації стосовно організації початкового етапу розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань;

- окреслення змісту способу шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, зокрема: здійснення продажу адептам певного продукту або духовних послуг; використання релігії для захоплення влади в бізнесі; здійснення численних матеріальних поборів із завербованих адептів; створення структур у вигляді фінансових пірамід та забезпечення їх діяльності шляхом залучення матеріальних коштів адептів;

- систематизації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, пропозиції щодо напрямів їх вирішення;

- рекомендацій стосовно тактичних особливостей проведення допитів підозрюваних, потерпілих і свідків під час розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Аналіз наданих в роботі висновків свідчить про неординарність підходів здобувача до вирішення наукової задачі дослідження. Загальною позитивною якістю роботи є її практична спрямованість. Усі теоретичні висновки спрямовані на обґрунтування шляхів удосконалення методики розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 13 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у журналах, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародних наукових виданнях (Республіка Польща), а також у восьми тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Положення й висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені автором особисто.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

практичній діяльності органів досудового розслідування – для безпосереднього використання розроблених рекомендацій слідчими Національної поліції України під час розслідування шахрайств, вчинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 30 вересня 2021 року);

освітньому процесі – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації та розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», «Слідчий огляд» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 30 вересня 2021 року).

Найбільш вагоме практичне значення здобутих результатів, на наш погляд, полягає у їх використанні під час розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів», який складається з чотирьох підрозділів, дисертантом досліджено стан наукових досліджень проблем методики розслідування шахрайств та теоретичні засади формування криміналістичної характеристики шахрайства, вчиненого під приводом, характеристику особи шахрая та відомості про спосіб, шахрайства, вчиненого під приводом

проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, характеристику особи потерпілого та відомості про предмет злочинного посягання, інші елементи криміналістичної характеристики шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Так, у підрозділі 1.1 з'ясовано, що проблема боротьби із шахрайськими проявами активно вивчається у кримінально-правовому, кримінологічному та криміналістичному напрямках. Переважна більшість монографічних досліджень, охоплених предметом дослідження, стосуються різних сфер шахрайської діяльності. Однак, проблемні питання, які стосуються особливостей розслідування саме шахрайств вчинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів залишаються невирішеними, що обумовлює необхідність у здійсненні наукового пошуку за вказаним напрямом.

Підрозділи 1.2-1.4 присвячено криміналістичній характеристиці розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Серед іншого дисертантом сформовано узагальнений портрет особи, яка вчиняє шахрайські дії під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, який свідчить, що здебільшого це чоловіки. Зроблено висновок, що такі злочини вчиняються переважно у складі групи, яка налічує не менше 3 осіб, утворюється для довготривалої діяльності, з чітким розподілом ролей між співучасниками, добір учасників відбувається з обов'язковим урахуванням комунікативних навичок та психологічних умінь переконувати.

Потребують підтримки виокремлені дисертантом типові форми вчинення шахрайства під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, зокрема: здійснення продажу адептам певного продукту або духовних послуг, що є обов'язковою умовою вступу (участі, доступу) до діяльності релігійної структури; здійснення численних матеріальних поборів із завербованих адептів; створення структур у вигляді фінансових пірамід та забезпечення їх діяльності шляхом залучення матеріальних коштів адептів.

Сформовано узагальнений портрет потерпілої особи від шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів. Установлено, що характеристики предмету злочинного посягання залежатимуть від сфери протиправної діяльності та обраного способу шахрайських дій.

Вартісним з огляду на предмет дослідження є сформований автором перелік типових предметів злочинного посягання відповідно до класифікації способу шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів: Встановлено, що шахрайства, вчинені під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів мають системний та тривалий характер, та обумовлені обставинами й умовами, які передували кримінальному правопорушенню та сприяли або перешкоджали його вчиненню; обставинами, які вказують на ретельність підготовки до

вчинення злочину; відомостями про елементи обстановки, які вплинули на обрання способів злочину, засобів та знарядь, а також особи потерпілого; відомостями про характер взаємодії особи-шахрая та особи потерпілого під час вчинення кримінального правопорушення; відомостями про умови безпосереднього місця та часу вчинення злочину. Визначено типові слідами при вчиненні шахрайств під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

У розділі 2 «Початковий етап розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів» на основі аналізу слідчої практики сформовано типовий перелік обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування шахрайств та доведено, що їх коло та специфіка визначаються безпосередньо особливостями способу шахрайства, вчиненого у конкретній сфері.

Цілком аргументованою є викладена у підрозділі 3.1 пропозиція щодо систематизації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування шахрайств, вчинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів: 1) встановлено інформацію про склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 190 КК України, особи злочинців встановлені, але на місці події таких осіб не затримано та їх місцезнаходження невідоме; 2) встановлено інформацію про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 190 КК України, особу або осіб, яка/які вчинили шахрайство, затримано; 3) встановлено інформацію про склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 190 КК України, наявна інформація про вчинення шахрайства групою осіб, проте особи злочинців та їх місцезнаходження не встановлено 4) інформація, яка достовірно вказувала б на ознаки злочину, відсутня.

Також автором встановлено, що взаємодія між слідчим та оперативними працівниками під час розслідування шахрайств, учинених під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів відбувається переважно у процесуальній формі, яка відбувається на належному рівні, у форматі обміну інформацією про результати розслідування кримінального провадження, з'ясовані факти щодо окремих його фігурантів, отримані докази, вирішуючи при цьому основне завдання щодо всебічного, повного розкриття і розслідування злочинів.

Крім того, з'ясовано низку факторів, які негативно впливають на ефективність спільних дій працівників слідчих та оперативних підрозділів: низька заробітна плата працівників обох структур.

У розділі 3 «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів» з'ясовано найбільш ефективні прийоми допиту підозрюваної особи, зокрема: «створення враження в допитуваного про повну обізнаність слідчого щодо діяльності злочинної групи»; «утворення конфлікту

між співучасниками»; «допущення легенди»; «одночасний /паралельний/ допит»; «роз'яснення обставин, які пом'якшують покарання».

Безперечним позитивом роботи є те, що у ній з'ясовано типові слідчі ситуації, які виникають під час допиту потерпілого та свідка, а також визначено оптимальні тактичні прийоми допиту, які дозволять подолати конфліктні ситуації, зокрема це: прийоми, спрямовані на нейтралізацію негативної установки та прийоми, спрямовані на встановлення мотивів замовчування інформації.

Також Л.Л. Курятою встановлено типові слідчі (розшукові) дії притаманні зазначеній категорії злочинів: допит; обшук; пред'явлення для впізнання; огляд та чинники, які впливатимуть якість розслідування, зокрема: своєчасність проведення СРД; ретельність підготовки до слідчої (розшукової) дії; можливість залучення спеціаліста відповідної галузі знань; можливість використання технічних засобів; обізнаність у правильному застосуванні тактичних прийомів.

Заслуговують схвалення сформовані дисертантом рекомендації щодо покращення ефективності оглядів місця події при розслідуванні такого виду шахрайств, зокрема: доручати проведення огляду місця події слідчим, які мають досвід роботи не менше ніж 3 роки; обов'язково залучати спеціаліста відповідної сфери; ретельно досліджувати об'єкт огляду (місце події) на предмет виявлення матеріальних слідів; звертати увагу на правильність упакування та збереження слідової інформації; залучати понятих до проведення огляду, не залежно від застосування безперервного відеозапису.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, зокрема:

У Розділі 2 «Початковий етап розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів» дисертант досліджує особливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень. Як слушно зазначає Курята Л.Л., для побудови ефективної методики розслідування, важливим чинником є не лише з'ясування обставин, які утворюють найбільш часто виникаючі ситуації, але і пропозиції стосовно дій та заходів, за допомогою яких такі ситуації можуть бути вирішені. Це завдання загалом успішно вирішене автором, зокрема на стор. 128-130 дисертаційного дослідження. Зокрема, автор виокремлює такі тактичні операції як «документ» та «співучасники» у випадку встановлення, що шахраї діяли із залученням третіх осіб. Водночас, поза увагою здобувача залишились інші тактичні операції, про які часто наголошується у криміналістичній науці, зокрема,

«Розшук злочинця, що переховується», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», які можуть оптимізувати розкриття та розслідування шахрайства, приміром, складання композиційного портрета шахраїв з метою подальшого забезпечення розшукових дій, демонстрації свідкам та потерпілим фотокартки осіб, які перебувають на різноманітних обліках у поліції. На думку офіційного опонента, за наявності інформації про вчинення шахрайства, під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, за попередньою змовою із представниками кредитних спілок, доречно вирішити питання про ініціювання проведення цих та інших тактичних операцій.

2. Профілактична діяльність слідчого має важливе значення у протидії кримінальним проявам. На це вказує й сам дисертант на стор. 63-64, посилаючись на дані офіційної статистики, а також на стор. 140-141 дисертації, досліджуючи особливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування досліджуваних злочинів. Водночас, зі змісту дисертації неможливо дійти висновку про стан й особливості проведення профілактичної діяльності слідчого при розслідуванні шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів. Автором фактично упускається така непроцесуальна форма взаємодії між підрозділами в процесі протидії злочинності, як спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, та обговорення можливості проведення профілактичних заходів.

3. Зі змісту дисертаційного дослідження, на жаль, не видно, чи дістало окремого розгляду питання співвідношення категорій «тактика» та «організація» стосовно проведення окремих слідчих (розшукових) дій, дослідженню яких присвячено третій розділ роботи. Аналізуючи дисертаційні дослідження з проблем методики розслідування кримінальних правопорушень, стає очевидною певна неузгодженість при використанні зазначених категорій. Тому, на наш погляд, автор має висловити своє ставлення до цього дискусійного питання в аспекті предмету дослідження.

Проте, зазначені зауваження і побажання не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Ці зауваження переважно мають локальний, дискусійний характер і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційна робота Куряти Леоніда Леонідовича «Розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обгрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обгрунтованості наукових положень, висновків і

рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам МОН України.

Таким чином, за своєю актуальністю, рівнем наукового вирішення досліджених питань, практичним значенням отриманих висновків та пропозицій, їх науковою обґрунтованістю і достовірністю наукове дослідження Куряти Леоніда Леонідовича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (зокрема, пунктам 10 та 11), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року № 979), Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (у редакції Наказу Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759).

Відповідно, Курята Леонід Леонідович заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

старший слідчий в особливо важливих справах
5-го відділу (з організації розслідування злочинів,
учинених в умовах збройного конфлікту)
управління організації роботи та методичного забезпечення
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук, доцент

М.П. Климчук